

A Délnyugat-Pilis helyneveinek magyarázata

A helynév: egy-két szóba sűrített történelem. Régen volt esemény, személy, tragédia, néha vídamság emlékét őrzi akárhányszor évszázadok óta. Nagyon közel áll a közmondáshoz, hiszen

— tömör lényegre törő,

— szerzőjét nem ismerjük és

— az erdei ember logikája, természetes bölcsessége tükröződik valamennyiben.

Nyelvünk kevésbé mutatós, de értékes gyöngyszemei. Ha jobban szemügyre vesszük és vizsgálni kezdjük eredetüket: elámulunk valódi tartalmukon. Keletkezésük idején és az azt követő néhány emberöltő alatt nem szorultak még magyarázatra. Mindenki tisztában volt értelmükkel és születésük körülményeivel. A mindent elkoptató idő azonban a helynevet is kikezdi. Hol vannak már a hajdani barátok, akik a ma is meglévő *Barátkútról* hordták a vizet? Régen nem legelnek már postalovak a *Postaréten* és a valamikor messze földön híres *Klastrom* romjait is sok évtizedes bozót fedi.

A legtöbb helynév tehát már semmit sem mond a ma élő embernek. Pedig sor-sok, tragédiák, nevezetes események örvénylenek mögöttük vagy a természet kis és nagy csodáit mondják ki emberi szóval; olykor ritka tüneménynek állítanak emléket. Mégis legtöbbször már földbesüllyedt kincsek. De ha felszínre hozzuk: akkor csillognak csak igazán! Ilyen „kincs-kiadás szeretne lenni az alábbi néhány helynévmagyarázat, amely szűkebb működési területem, a Délnyugat-Pilis „amatőr” helynévkutatása során jutott a tudomásomra. Szívesen adom közre — korántsem a teljesség igényével —, kérve minden kedves kollégámat a munka további folytatására és óhatatlan, de jóhiszemű tévedéseim kijavítására.

Községhatáronként haladok, a pontosság kedvéért a jelenleg érvényes erdőgazdasági üzemterv területbeosztását is minden esetben feltüntetve. Bizonyára nem szószaporítás, ha az illetékes község nevének eredetét is röviden érintem.

Alkalmazott rövidítések:

tag = erdőtag

j. = jelű

er. = erdőrészlet

k. = közlése

1.0 ESZTERGOM

Az árpádkori főváros, később sokáig megyeszékhely, ma csupán járási jogú város nevének eredetére több magyarázatot ismerünk:

- a) A Duna (alsó szakaszának régi görög neve: *Iszter* (ιστερ); a várossal szemben beleömlő Garam folyócskát *Granua*-nak (Grana-nak) hívták a germán népesoporthoz tartozó — és honfoglaló őseinket ugyanitt megelőző — quádok. E két szó összevonásából is eredeztethető a mai *Esztergom* szavunk. Az olasz származású *Bonfini Antal* — Mátyás király „írodavezetője” — *Is-tergranum* néven említi.
- b) A szláv *sztrega* = őrhely szintén elfogadható magyarázat.
- c) A legújabb kutatás szerint a X. szd. második felében Géza (vagy Taksony?) fejedelem bolgár bőrpajzs-készítő mesterembereket telepített ide a Balkánról. Ezek bolgár neve: *esztrogén* (esztrügén, esztrogin, esztrigin). Tehát sem görög, sem quád, sem szláv, hanem bolgár eredetű lenne a mai *Esztergom* szavunk.

1.1 SZAMÁRHEGY

(1. 2. és 3. tag)

A lábánál lévő néhány kisebb település közül a *Szamárd* (Zamard, Zamardfelde) nevű falut (közvetve) egy Szt. László király nevében készült — a Tihanyi bencés apátság szabadalmait és birtokait megerősítő — 1092.évi (hamis?) oklevél említi először. A falu elpusztult a török időkben. Emlékét a hegy neve őrzi.

1.2 HIDEGLELŐS KERESZT (LÁZKERESZT)

(78. tag. Ma a Sáríásípi ÚJ ÉLET MGTSZ. használatában áll)

A szájhagyomány szerint a XVIII. szd.-ban egy szentgyörgymezei gazda fakeesztet állíttatott a legmagasabb pontra fogadalomból, valószínűleg a pestis-járványtól való szerencsés megmenekülése emlékére. Az 1940-es évekig minden májusban rendszeresen búcsújárást vezettek ide. Ennek résztvevői gyakran szen-

vedtek utólagos *hideglelésben* (= megfázásban), mivel kimelegedve érkeztek a mindig széljárta hegytetőn álló kereszthez. A régi fakereszt helyén ma vaskereszt áll.

1.3 Ó ÚT

(17. és 18. tag közös határát képező földút)

A régi időkben a Pilisszentlélek-Szentgyörgymező közötti „fölközlekedési” útvonal volt. Egy alkalommal fahordó ökörfogat kerékkötő láncra szakadt el itt. A fával megrakott szekér — maga előtt „hajtva” a két igásállatot — az út alján összetörött, ám az ökrök — mindössze kisebb zúzódásokat szenvedve — békésen legeltek már, mire a kárvalott gazda „Ó, út! Ó, út!” jajveszékeléssel leért hozzájuk (*Berkesi István* ny. erdész elbeszélése; ő is idős emberektől hallotta az 1930-as évek elején).

1.4 MEXIKÓI DEZSMAHÁZ

(18. ÉP)

Néhány éve lebontották a hajcani iker-erdésházat. A *mexikói* jelző eredeti értelme: „megszökő”, mivel olyan messze esett a várostól, hogy az itt lakó erdészek szerettek volna *megszökni*. A *dézsma* szó a múlt században még gyakorolt *tizen- vagy dézmaszedés* emlékét őrzi (tized latinul: decima, ebből a magyar *dézsma* szavunk).

1.5 VASKAPU

(51. 52. és 53. tag)

E helynév két magyarázatát is ismerjük:

- a) Egyik régi erdőbirtokos kerítéssel védte a város felől az ott lévő erdejét. E kerítésen lévő egyetlen *vaskapun* át volt csak lehetőség belépni a szóban lévő ingatlanba (*Berkesi I. k.*).
- b) Nyári zivataroktól és jégesőktől sok alkalommal *vaskapu* módjára védi meg a szomszédos szőlőket és a várost a felette magasodó hegy (Pózna János ny. erdész k.).

A török idők utáni évekből származó okmányokon többször szerepel már a *Vaskapu* szó helymegjelölés céljából (Ortutai András — a Komárom Megyei Levéltár igazgatója — szíves k.).

1.6 FÁRI KÚT

(50/A j. er.-ben lévő forrás és környéke)

A monda szerint itt lett öngyilkos egy *Fári* nevű, nagyon szép és gazdag török leány, mivel nem mehetett feleségül az erre legeltető, de más hiten lévő („gyaur”) magyar juhászlegényhez (*Berkesi I. k.*).

1.7 BARÁTKÚT (BARÁTKÜTI VÖLGY)

(22. SZ és a környező tagok gyűjtőneve)

A ma is lakott barátküti erdésházzal szemben lévő magaslaton hajdani kolostor-alapok faragott köveit veti ki az eke. A hagyomány szerint *fehér barátok* — ciszterek vagy pálosok? — lakták e helyet és használták a ma is működő kútát (Megerősíti Dr. Horváth István, az esztergomi BALASSA BÁLINT Múzeum igazgatója).

1.8 ENYEDI HALÁLA

(24/A j.er. — a 11. és 12. községhatárhalom között)

Egy korhadó tölgyfa-kereszt jelzi a régi tragédia helyét és őrzi *Enyedi István* ker. vez. erdész emlékét. A kortárs *Berkesi I.* és Pózna J. egybehangzó elbeszélése szerint Enyedi István nőtlen erdész a ma is lakott barátküti házat kapta szolgálati lakásul a várostól. Közvetlen közelében — a mai melléképületek helyén — élt vele egyidőben egy *Kierer* nevű nő vadőr. A két szomszédos erdei ember rossz viszonyban volt egymással. *Kierer* goromba, kegyetlen férfi hírében állott, aki gyakran meg is verte a feleségét. Az örökös rettegésben és szomorúságban élő asszony többször keresett oltalmat férje durvasága elől a szomszédos Enyedinél. A féltékeny *Kierer* ezért 1928. nagyhétén agyonütötte a fenti helyen Enyedit, aki szomszédos pilismaróti erdész kollégájától (Stubnyától) vadásztöltényt átvenni érkezett ide, mivel szalonkázás ideje volt. A gyanú elhárítása végett a községhatár-út pocsolyájába dobta ezután a vadór az erdészt, mintha vízbefulladás okozta volna halálát. A tragikus sorsú Enyedi István az Esztergombelvárosi temetőben nyugszik. (Ma azonban — rátemetés folytán — már Szamecz Anna neve olvasható a sírján lévő emlékművön).

1.9 UGRÓ ÚT

(23. és 24. tag közös határát képező földút)

Középső, meredek szakaszán lépcsőszerű, nagy kövek voltak, amelyeken csak *ugrálva*, zökkenőkkel haladhatott át a fogat. Az 1970-es években Perlaki Kornél

erdésztechnikus robbantással tehergépkocsi részére is járhatóvá tette az Ugró utat.

1.10 BRANDT VILLA

(27. ÉP és KG)

Brandt Vilmos zsbíói főszolgabíró az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása után került Erdélyből Budapestre. Politikai pályafutása csúcsán a Magyar Egységes Párt országos elnöki székében találjuk. Egyidejűleg a képviselőház elnöki tisztét is betöltötte. Az 1930-as évek elejétől 1944. évig vadászberlője volt a városi erdő jelentős részének. Kisebb vadászházának — „villájának” — romjai még fellelhetők a mai 27. KG j. földrészlet DNY-i sarkán. Vadórje — állandó jelleggel — ugyanitt lakott, de kissé lejjebb, a mai KPM.-út mellett. Brandt Vilmosnak, a nyilas hatalomátvétel után rövidesen nyoma veszett, de a *Brandt villa* helynév környékszerzte közismert (Pózna J. k.).

1.11 RÁRÓ

(25. és 28. tag K-i része)

Horváth Ernő erdei munkás tájékozottsága szerint egy régi erdész nevére elnevezve. Pózna J. ezzel szemben valószínűsíti, hogy a szomszédos pilisszentléleki legelőt első ízben 1287—1526. évek között birtokoló pálos szerzetesek ménesének volt ez a környék állandó tartózkodási helye (A *ráró* — akárcsak a turul — őseink mitológikus madara volt. A honfoglalás utáni századokon lett e szóból gyakori lónév.)

1.12 TARTALÉK ERDŐ

(27/C—D, 28/A és D j. er.)

A régi térszakozás idején nem mindig jött össze az évenkénti azonos nagyságú vágásterületről azonos mennyiségű fatömeg. Ha hiány mutatkozott: e *tartalék* területről pótolták a még szükséges fatömeget. E célból ezt az erdőt kikapcsolták a gazdasági beosztásból és tartalékként kezelték (Berkési I. k.).

1.13. NAGY CSEREPES

(28/B j. er.)

E talajvédelmi rendeltetésű er. felső térszínén lapos andezitkövek sokaságát találjuk. E kövek *háztetőcserép* módra fecik a hegytetőt (Pózna J. k.). A népi hiedelem szerint ugyanitt állt Árpád vezér földvára is. Innen a hely másik neve: *Árpádvár*. Ezt azonban egy régészeti kutatás sem erősíti meg.

1.14 SZALMA HÍD

(Az Esztergom—P. szentlélek—Dobogókői KPM.-út és a Szent János (Szentlélek) patak metszéspontján)

A mai kőboltíves műtárgy „elődje” az útépitést megelőző időkben mintegy 100 m-rel lejjebb „állott”. Nem is volt híd, hanem egyszerű gázló. Fagyos téli időben *szalmával* töltötték fel, hogy könnyebben átjuthasson rajta a fogat. A szalma és a közéje fagyott víz biztosította a téli forgalmat. A mai KPM.-út 1936/37. évi megépítése folytán feleslegessé vált a szóban levő gázló, de a közei híd neve azóta is *Szalma híd* (Berkési I. k.).

1.15 TŰZKÖVES ÁROK

(30/A j. er.-ben levő völgy, ill. völgyi út)

Rendkívül köves, fogattal nehezen járható földút, ahol a bekötött kerék abroncsa *tűzkő* módjára szikrázott a köveken (Berkési I. k.).

1.16 SZÁRAZ FARKAS

(30/A j. er.)

A nagyon régi — de bizonyára nem alaptalan — szájhagyomány szerint egy erre járó szlovák ember Y-alakú fa ágai közé szorult, eleven farkassal találkozott itt. Ijedtében elfutott és csak egy év múlva merészkedett megint erre. Ekkorra azonban már csupán a *farkas száraz* tetemét találta a két ág között. (A régi Pilisben — a medve kivételével — minden vad megtalálható volt, tehát a farkas is, egészen az 1700-as évek közepéig.) (Berkési I. k.).

1.17 HÁROMSZÁZ GARÁDICS

(31/A j. er. K-i fele)

A Feketehegy É-i oldalában húzódó, keskeny, erősen köves, meredek turistaösvény olyan a rengeteg sziklakibúvástól, mintha sok lépcsőn — *garádics*on — haladna az ember (A latin *gradus* jelentése: lépcső; a *gradus* elmagyarosodott alakja: grádics, ill. garádics.)

1.18. JAKUS FA

(Fajel a 37/F j. er. k-i csúcsán)

E vastag, öreg, ma is fajelként fenntartott bükkfához kötözték asszonyruhába öltözött kesztölci vadorzók(?) büntetésképpen *Jakus János* városi erdész,

az 1920-as években, mivel kegyetlen, a szegényekkel együtt nem érző, népszerűtlen ember volt. Állítólag csak harmadnapra szabadította ki egy arra haladó kesztölci ember az éhségtől, szomjúságtól, rengeteg szünyogcsipéstől halálra vált erdészt, aki — hála helyett — erdei kihágás alapos gyanúja címén feljelentette megmentőjét (Berkesi I. k.).

1.19 CSIPKEVÖLGY

(Üzemtervezetlen lőtéri erdőben)

A völgy mélyén húzódó út két oldalán termelték ki a közeli pilisszentléleki üveggyártás alapanyagát, a kvarcot, az 1700-as évek első harmadában. Az 1—2 m³-es alkalmi kvarcbányák sokasága olyan képet mutat, mintha kicsipkézték volna a völgyet (Pózna J. k.).

2.0 PILISSZENTLÉLEK

A mai falu helyén levő völgyet *Bend völgyének* hívták az árpádkorban. Egy 1265(?) évi — IV. Béla királytól származó — adománylevél *Benedek-völgy* néven említi. Megtudjuk ebből, hogy a hallgatag és szorgalmas pálos barátokat nagyon kedvelő király a mai p. szentléleki rommal azonos vadászkastélyát a pálosoknak adományozta újabb kolostoralapítás céljából. Ez azonban csak jóval később valósult meg, amikor IV. (Kún) László király 1287. évben végrehajtott nagypapa rendelkezését és ténylegesen át is adta a vadászkastélyt kolostorral alakítás végett a szomszédos Kesztölc—Klastrompusztai (1. 3.2 pont) pálosoknak. A szerzetesek a Szent Lélek tiszteletére (Sanctus Spiritus de Pilisio) szentelték fel új — immáron második — kolostorukat. Ettől kezdve *Szentléleki völgy* a helység — de még nem falu! — neve. Az 1700-as évek első három évtizedében — ismét pálos égisz alatt — üveggyártás folyt ugyanitt. Ezért *Hutaszentlélek* a kis erdei település új neve. Az üveggyártás megszűnte után — jóval később — alakult ki a ma hivatalos *Pilisszentlélek* szó, ám idős emberek ajkán még mindig gyakori a rövidebb, egyszerűbb *Huta* kifejezés.

2.1 NÉGY HOLDAK

(8., 9. és 12. tag közös határpontja körül)

A nagyon szerény és kevés szántóval rendelkező hegyi kisközség határában igen nagy szó volt, ha valaki *négy hold* — egy tagban levő — szántóingatlanul rendelkezhetett itt. E hajdani „nagybirtokos” nevét már nem ismerjük. A szántók jórésze parlagon lever, ill. beerdősítésre vár.

2.2 HREBEN

(23/C j. talajvédelmi er.)

Az itt magasodó, messziről feltűnő, dolomit-sziklacsoport a fészű fogaira emlékeztet. A fészű szlovákul *hreiben*. A turistatérképek és -útikönyvek *Fekete kő* néven említik ugyan, ám a helyi lakosság és a környező falvak népe az előbbi *Hreiben* szót ismeri és használja (György Béla ker. vez. vadász k.).

2.3 HUSZTINA

(15. tag)

E szlovák szó magyar jelentése: sűrű fiatalos, sűrűség. Nyilván néhány emberöltővel ezelőtti, jól sikerült természetes felújítás emlékét őrzi.

2.4 KÉTBÜKKFANYEREG

(33. tag)

A valamikori Pest—Pilis—Solt—Kiskun és Esztergom vármegye határán — határjel gyanánt — két idős és méretes *bükkfa* állt egymással szemben. Közöttük húzódott a tényleges közigazgatási határvonal. A *nyereg* szó a domborzatra utal.

2.5 SIMON HALÁLA

(39. és 40. tag)

A szájhagyomány szerint egy *Simon* nevű, bölcs és öreg remete élt itt. Sziklához támaszkodott, egyszerű kunyhója és szíve mindig nyitva állt a szomszédos hegyi falvak betegei vagy tanácskerői számára. Mivel itt érte a *halál* is, ugyanide temették. Élete és mindenkin segítőkészsége emlékét évszázadok óta jobban őrzi e két szó, mintha „nagy” ember lett volna — kőbe véselt és elfelejtett hős-tettekkel (György B. és Minczér Ferenc gkv. k.).

2.6 HLAPEC

(41. és 46. tag)

E szlovák szó magyar jelentése: kisgyermek. A nagyon régi — és nagyon szegény — időkben a falutól ilyen messze eső, távoli helyre is eljárt a nép sarlóval(!) fűvet vágni, ill. takarmányt készíteni. Egy fiatalasszony (akkor még nem volt bölcsőde) kénytelen volt magával hozni ide is beteges kisgyermekét, akit itt ért a halál (György B. k.).

2.7 LEÁNY- ÉS LEGÉNYBARLANG

(42. tag D-i részén)

A hagyomány szerint a török térhódítás idején idemenekült a közeli Kesztlőc fiatalkorú lakossága az elhurcolás és rabszolgasors elől. Egyikben a *leányok*, másikban a *legények* húzódtak meg. Itt lakott a rendalapító Özséb esztergomi remete-kanonok is az 1240-es évek második felében, akiről részletesebben a 3.2 pontnál szólnunk. Ma turista-látványosság, ill. kirándulóhely.

3.0 KESZTLŐC

A szó legkorábbi írásos előfordulása 1075. évből való. A szláv eredetű *kosztelec* (kosztolec) eredeti jelentése: kis (erőd) templom. Lakosai hajdan magyarok voltak. Ezt a régi dűlőnevek bizonyítják: Cseresznyéshát, Csurgó, Gerlekút, Bencekút, Tatárszállás stb. A törökök távozása után szlovák telepesek népesítették be ismét a falut. Egy itt maradt és eléggé kiterjedt *Kara* nevű török család utódai mind a mai napig élnek ugyanezen a néven, fiziognómiai megjelenésükben is hordozva a török nemzet jellemzőit.

3.1 POSTÁS ÚT

(1. TN—2 — 2/A — P.szentlélek 11. és 12. tag)

Pilisszentlélek „utolsó postája” egészen az 1950-es évekig Kesztlőc volt. Ezen a gyalogúton járt a mindenkori *postás* (legutoljára Bodacz István, külterületi kézbesítő). Idestova 30 éve autóbusz viszi-hozza már P-szentlélekre a postai küldeményket, de a szóban levő út végérvényesen *Postás út* néven ismeretes környékszerke.

3.2 KLASTROMPUSZTA

(A zárványszerűen elhelyezkedő üdülőtelep és a környező erdő)

A mai menedékház bejáratával szemben levő — bozóttal fedett — rommező az egyetlen magyar alapítású szerzetes közösség, a pálos rend (fehér barátok, kereszties barátok) bölcsője. A rendalapító Özséb (Eusebius; 1200 körül — 1270. jan. 20.) jómódú és nagy tudományú esztergomi kanonok (püspöki tanácsadó, püspöki megbízott) — miután IV. Béla király mellett alaposan kivette részét a tatárjárás utáni „második honalapításból” — 1246 táján, vagyonáról és rangjáról lemondva, a közeli Hármaskút barlangba (Leány-, Legény- és Bivak barlang — vö. 2.7 pont) vonult remetéskedésre. Itt rövidesen maga köré gyűjtve a környéken élő többi pilisi remetét, 1250 körül a mai rommezővel azonos templomot és monostort alapítottak a Szent Kereszt tiszteletére és közösségüket „Szent Pál első remete rendjének” nevezték el. A rend igen gyors virágzásnak indult. Tagjai magas fokon művelték a tudományt, a művészetet és a leggyakorlatiasabb ipari foglalkozásokat. Kódexmásolót, bibliafordítót, orvost, orgonaépítőt, kőfaragót, építőmestert, ácsot, üvegfüvőt, kertészt, haltenyésztőt éppúgy megtalálunk a szerzetesek között, mint politikust, szobrászt, festőt vagy művészi fajaragót. 1250-től 1304-ig e hely volt a rend központja. Ekkor tették át székhelyüket a lassan fővárossá válni kezdő Buda közelébe, Budaszentlőrincbe. Ez a mai Budaörsi Erdőfelügyelőség és -erdészet területével azonos, illetve szomszédos rommező. A rend ma főleg Lengyelországban működik, de — többek között — Svédország, sőt Amerika területén is van tudomásunk létezésükről. Ma csupán a hely *Klastrompuszta* elnevezése utal az egykori monostorra. A feltáró munkák — sajnos — befejezetlenül abbamaradtak. Így továbbra is a föld mélye rejtja az egyetlen magyar eredetű szerzetesrend első monostorának maradványait. Ezek között ott nyugszik valahol Warsányi István pálos barát kőbe vésett, szép hexaméteres verse is a kolostor alapításáról:

Egykor az úttalan pusztáknak útjain járva
Nagy hegyek alján, kis kunyhókban laktak atyáink,
S barlangok rejtették őket el a világtól.
Boldog Özséb, ez a szent ember, remete, pap, emelte
Itt a Keresztnek tiszteletére ezt a monostort.
Jöttek is ide hozzá a testvérek sereggestől,
S elhagyva a magányt, kezdtek közös életet élni.
Innen terjedt szét a világra Remete Szent Pál-
Rendje, amelynek hófehér a ruhája, s a lelke.
Nagy folyamok is ilyen kicsi forrásból fakadoznak.

3.3 BENCE KÚT

(12. tag K-i fele)

Ma néhány dagonyával tarkított 1—2 ár területű posvány jelzi az egykor kiépített forrás helyét. Zsarnóczay nevű községi jegyző 1864. febr. 28-án kelt jelentése szerint a közelben levő hajdani *bencés kolostor* emlékét őrzi e helynév.

A környéket ismerő régészek valóban tudnak egy itt valahol épült bencés klastromról, amely nyom nélkül eltűnt a tatárjárás alkalmával. Talán ennek köveiből és romjaira építették monostorukat a 3.2 pontnál részletesebben említett pálosok?

4.0 PILISCSEV

A középkorban nem volt a mai falu helyén és határában jelentős település. A középkori Csév a mai Kiscsévpusztá mellett feküdt. A jelenlegi falut szlovák telepesek alapították a XVIII. sz. elején. Csév — 1954-től Piliscsév — etimológiája (szófejtéstana) nincs kellőképpen tisztázva. Brühl Antal községi jegyző 1864. ápr. 2-i jelentésében hivatkozik egy régi mondára, amely szerint a „Civitas Strigoniensis Esztergom vármegye” (Esztergom vármegye esztergomi polgársága) négy szó kezdőbetűjének összevonásából keletkezett a szó. Más — valószínűbb — vélekedés szerint honfoglaláskori, sőt ezt megelőző ősi magyar névvel állunk szemben.

4.1 KOPANYICA

(1. tag)

E szlovák szó magyar jelentése: kapáló hely. A múlt század második feléig itt levő, de a Filoxéra következtében elpusztult szőlők — tudjuk — nyitástól takarásig sok kapálást igényeltek (Dévényi Antal erdészetvezető k.).

4.2 CIGÁNYPUSZTA

(6. tag környéke)

A múlt század folyamán sem a falu, sem a szomszédos Pilisszántó nem fogadta be az erre vetődő *vándorcigányokat*, akik ezért itt — a két falu között — verték fel sátraikat és telepedtek le hosszabb időre (Dévényi A. k.).

4.3 SOMLÓ (SOMLYÓ)

(39—40. tag magasabb térszíne)

A legvalószínűbb feltevés szerint a *somlik*, *somlyik* (= a dió, vadgesztenye, szelídgesztenye a zöld héjából kifejlík) íge folyamatos melléknévi igenévi alakjából származik. Itteni értelme: zöld erdőövezetből kiemelkedő, kopasz, sziklás hegytető.

5.0 PILISCSABA

A legelső írásos emlék 1274-ből való, amely *Chaba* néven említi. Valószínűleg török eredetű ősi magyar személynévvel állunk szemben. (Caba törökül ajándékot jelent). A legújabbkori Pilis- előtag a Pilis hegységre utal.

5.1 DÉVÉNYI STAND

(2/C j. er. ÉK-i sarka)

Itt lőtte az első vaddisznóját *Dévényi Antal*, ma is aktív erdészetvezető 1935 szeptemberében. Drexler Waxl nevű apai dédapját 1802. évben József nádor hozta itteni birtokaira Bajorországból (nádor = az osztrák császár — egyszerűen király — magyarországi megbízottja, személyes képviselője). Dévényi A. 1927. máj. 16-tól mind a mai napig megszakítás nélkül egy helyen — Piliscsabán — teljesít szolgálatot. Nevéhez fűződik mintegy 1000 hektár piliscsabai — pilisvörösvári dolomit- és mészkőkopár újraerdősítése. Ezért kapta meg — elsőként az erdészeti közép-káderek közül — a „Bedő Albert”-díjat. Ő az ország legidősebb erdészetvezetője.

5.2. POSTARÉT

(2., 5., 9. és 10. tag érintkezési pontja körüli, ill. az ettől D-re eső térség)

A Bécs—Buda között közlekedő postakocsi egyik lóváltó-állomása Piliscsabán volt. A pihenőidőben — tavasztól őszig — itt legeltették a *postalovakat* (Dévényi A. k.).

5.3 TEMPLOM KÖBÁNYA

(8./B j. er.)

A helybeli *templom* (és a szomszédos Klarissza zárda), majd később az ún. Schönek-kocsmá, ma presszó és étterem) — építése alkalmából — mintegy 200 évvel ezelőtt — itt bányászták a követ (Dévényi A. k.).

5.4 SZÁLLÁSOK

(15. tag)

Az 1860-as évektől kezdődően — „Csaba-egység” néven — katonai táborhely (szálláshely) volt e környék. Ezért létesült az itteni lóter és épült a mai napig fennálló laktanya (Dévényi A. k.).

6.0 PILISVÖRÖSVÁR

E helynév vagy téglából épült, *vörös* színű, vagy pedig *Vörös* nevű személy által emelt várszerű erősséggel kapcsolatos.

6.1 ILLYÉS FENYVES

(7/C j. er. csúcsán)

A most 52 éves feketefenyő-foltot sajátkezűleg ültette ide annak idején Ilyés Gyula, irodalmi életünk jelentős egyénisége. Az emlékfenyves helyén parcellázás is volt, de hétvégi házat nem építtetett ide. Számos cikkét is tanulmányát írta meg itt. (Plestyák Károly, erdészeti műszaki vezető k.).

6.2 FEHÉR ÚT

(7—8. tagon keresztül)

A falu és az Iluska forrás között húzódó — gépkocsival is járható — út jó részét *fehér* dolomitmurva fedi. Ezért az út messziről is jól látszik és légi felvételen azonnal szembeszökő.

6.3 VÖRÖS BÁNYA

(15 ID j. földrészlet, újraerdősítve)

A század elején *vörös* színű dolomitmurva és ugyancsak *vörös* színű samott lelőhelye volt itt. Egy része erdészeti rekultiváció alatt áll (Dévényi A. k.).

7.0 PILISBOROSJENŐ

Az első oklevél 1254-ben említi *Burs—Jenew* néven. A magyar *Jenő* törzsnévi elnevezés törzsbeli településére utal. A *-boros-* névelem a bortermeléssel kapcsolatos. Német neve: Weindorf (= Borfalu). A falu határát szőlők borították a múlt század második feléig. Ezek azonban kipusztultak a Filoxéra következtében.

7.1 MAGAS ERDŐ

(2—3. tag)

A Kis- és Nagykevély lábánál uralkodó kedvezőbb fatermesztési viszonyokra utal e helynév (Szimeth Tihamér erdészeti műszaki vezető k.).

7.2 EZÜST HEGY

(5. tag)

A — ma már feketefenyő állománnyal borított — messziről *ezüst* színű dolomitkopárt nevezte így el Becker Róbert miniszteri tanácsos az 1937. évi üzemtervezés alkalmával (Dévényi A. k.).

7.3 FEHÉR HEGYEK

(12. tag)

Ma feketefenyves borítja az egykor *fehér* színű, kopár dolomitkúpok (Szimeth T. k.).

7.4 MANDULÁS

(7/D j. er.)

Kopár fennsík, sziklás, köves váztalajjal. József főherceg birtoka volt. Az uradalom *mandula*-telepítéssel hasznosította e szélsőséges termőhelyet. Az ültetési anyagot a Tihanyi félsziget hasonló termőhelyű részéről adta az ottani bencés apátság. A mandula-liget alatt ma 7—8 éves feketefenyő második szintet találunk (Dévényi A. k.).

Dobay Pál

IRODALOM

- Horváth István: Klastrompuszta — a pálos rend bölcsője VIGILIA 1974. 9. szám
Horváth István—Horváthné Kelemen Márta—Torma István: Komárom megye régészeti topográfiája Esztergom és a Dorogi Járás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979.
Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978.
Pesty Frigyes: 1864. évi helynévgyűjtése — Komárom megye. Közlemények Pastinszky Miklós és Tapalcainé Sáray Szabó Éva — Tatabánya, 1977.
Dr. Prokopp Gyula: A pilisszentléleki üveghuta. SZÁZADOK 1974. 1. szám.
Kollégák és idős emberek elbeszélései.

A lapban megjelent tanulmányok szerzői: Barcsay László OKTH tanácsos, Bp.; Bolla Sándor erdőmérnök, Megyei Tanács, Győr; Dobay Pál erdőfelügyelő, Visegrád; Horváth Zoltán újtó, Nagyatád; Jérôme René nyugdíjas, Bp.; Ing. Kohan, Stefan nyárfakutató, Zólyom; dr. Kollwenz Ödön nyugdíjas, Pécs; Kosztka Miklós egyetemi adjunktus, EFE, Sopron; Pankotai Gábor nyugdíjas, Hegykő; Papp Zoltán és Szabó Ferenc újtók, Nagyatád; Tihanyi Ervin erdőtervező, Bp.